

Андрій Ящук

доктор філософії з історії та археології
 старший науковий співробітник
 науково-дослідного відділу нумізматики
 Національний музей історії України
 (Київ, Україна)
 ayashuk4@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2251-0688>

Andrii Yashchuk

Ph.D. in History and Archeology
 Senior researcher
 Department of numismatics
 National Museum of the History of Ukraine
 (Kyiv, Ukraine)
 ayashuk4@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2251-0688>

**ЮВІЛЕЙНА МЕДАЛЬ ГЕНРІХА ПАУЛЯ ГРОСКУРТА
 ДО 50-ЛІТТЯ ПОЛЬСЬКОГО КОРОЛЯ АВГУСТА II СИЛЬНОГО
 З НУМІЗМАТИЧНОЇ КОЛЕКЦІЇ
 НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

**JUBILEE MEDAL BY HEINRICH PAUL GROSSKURTH
 TO THE 50TH ANNIVERSARY OF THE POLISH
 KING AUGUSTUS II THE STRONG FROM NUMISMATIC COLLECTION
 OF THE NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF UKRAINE**

Анотація

Розглянуто медаль саксонського медальєра Генріха Пауля Гроскурта, виготовлену до 50-літнього ювілею польського короля Августа II Сильного у контексті її символічних та історичних зв'язків; розкрито широке використання автором медалі засобів рецепції Античності для передачі інформації про подію. У додатку до тексту міститься докладний опис характеристик медалі з нумізматичної колекції Національного музею історії України із зазначенням належності цього типу до основних нумізматичних каталогів.

Ключові слова: медаль, ювілей, Август II Сильний, Річ Посполита, саксонський період, рецепція Античності.

Abstract

The medal of the Saxon medallist Heinrich Paul Grosskurth, made for the 50th anniversary of the Polish King Augustus II the Strong, is considered in the context of its symbolic and historical connections; the author of the medal reveals the wide use of the means of reception of Antiquity to convey information about the event. The appendix to the text contains a detailed description of the characteristics of the medal from numismatic collection of the National Museum of Ukrainian History, indicating that this type belongs to the main numismatic catalogs.

Keywords: medal, anniversary, Augustus II the Strong, Polish-Lithuanian Commonwealth, Saxon period, reception of Antiquity.

Вшанування ювілею видатної особи випуском спеціальної пам'ятної медалі – традиція, нерозривно пов'язана з історією розвитку медальєрного мистецтва, зокрема як українського, так і загалом європейського. У складі нумізматичної колекції Національного музею історії України (далі НМІУ), серед пам'яток західноєвропейського медальєрного мистецтва зберігається комплекс медалей, пов'язаних з історією східнонімецької землі Саксонії кінця 16 – початку 20 ст., – спершу як герцогства у складі Священної Римської імперії, правитель якого належав до числа князів, що обирають імператора (курфюрстів), а від початку 19 ст. – королівства, на перших порах самостійного, а від 1871 р. – у складі Німецької імперії. Частина цього комплексу «саксонських медалей» належить до 1697–1763 рр., періоду існування особистої унії Речі Посполитої та Саксонії, початок якого був закладений через обрання у 1697 р. саксонського курфюрста Фрідріха Августа I польським королем під іменем Августа II та продовжився за правління його сина, Августа III. До складу цього комплексу належить пам'ятна медаль 1720 року, роботи медальєра Генріха Пауля Гроскурта, видана на честь святкування 50-літнього ювілею короля Августа II (інв. № MDAR-518). У своїй розвідці ми проаналізуємо джерельний потенціал цієї пам'ятки із нумізматичної збірки НМІУ, водночас показавши яким чином у першій половині 18 ст. засобами медальєрного мистецтва було можливо відображати події тогочасного політичного життя, ушляхетити особу правителя держави та його дії.

Аналіз досліджень. Через походження польського короля Августа II із саксонських курфюрстів Альбертинської гілки династії Веттінів монети та медалі, видані за його правління, швидко стали об'єктом зацікавлення з боку як польських, так і німецьких нумізматів. Монети

та медалі перших років після обрання саксонського курфюрста королем Польщі знайшли місце навіть у каталозі Вільгельма Ернеста Тенцеля «*Saxonia Numismatica*» (два видання: 1705 та 1714 років) (Tentzel, 1981), виданого ще за життя і правління самого короля Августа II. Проте медаль Гроскурта, випущена у 1720 р. до 50-літнього ювілею короля Августа II, до праці Тенцеля ввійти не могла, і ми зустрічаємо її у пізніших каталогах, що належать до 19 ст. До них належать найбільш відомі та авторитетні видання саксонських нумізматичних збірань: каталог саксонських медалей Карла Вільгельма Дассдорфа (1801 р.) (Dassdorf, 1801), трьохтомний каталог нумізматичної колекції Крістіана Леберехта фон Ампах (1833–1835 рр.), у якому медалі та пам'ятні монети часів Августа II були зосереджені переважно у третьому томі (Amphach, 1835), каталог колекції Отто Мерзебургера (1894 р.), що вирізняється передусім зазначенням оцінки рідкості вміщених до нього монет і медалей (Merseburger, 1894), та каталог зібрання саксонського гофрата Августа Моріца Енгельгардта, п'ятий том якого (1909 р.) містить монети і медалі, карбовані від початку правління Фрідріха Августа I (Августа II Сильного) до кінця правління короля Йоганна (Engelhardt, 1909).

Ювілейна медаль Гроскурта до 50-ліття короля Августа II присутня також у класичних польських нумізматичних каталогах 19 ст. – Фелікса Бентковського (1830 р.) (Bentkowski, 1830), Едварда Рачинського (1841 р. – у якого виключно медалям періоду правління королів із саксонської династії виділено, фактично, окремий том каталогу) (Raczynski, 1841) та Емеріка Гуттен-Чапського (1872 р.) (Hutten-Chapski, 1872). Найбільшою інформативною повнотою серед них володіє саме каталог Гуттен-Чапського через деталізовані відомості про вміщені до нього

медалі: докладні описи, характеристики розміру та ваги, оцінку ступеня рідкості, а також зв'язок з іншими нумізматичними каталогами. Водночас, каталог Рачинського вирізняється доповненням опису медалей розгорнутими історичними довідками по їх тематиці або навіть публікацією пов'язаних документів, що глибше розкривають історію тієї чи іншої медалі.

Розглянута у нашій розвідці медаль належить до тих робіт Генріха Пауля Гроскурта, які зазвичай згадуються при переліченні найбільш відомих зразків його медальєрної творчості. Непрямим свідченням цьому є згадка її в «Біографічному словнику медальєрів» Леонарда Форрера у статті про Гроскурта, якого біограф помилково назвав іменем Генріх Петер. Поміж коротких відомостей біографії, автор також перераховує основні відомі роботи медальєра, до яких належить і медаль до 50-ліття Августа II (Forrer, 1904, p. 317).

Серед найновіших згадок у науковій літературі, можна назвати звернення до розгляду цієї медалі у книзі Яна Густава Рокіти «Медальєрика на службі двору курфюрста і короля Августа II Веттіна. Функція пропаганди у медалях 1697–1733 років». Для дослідника основним напрямком розгляду стало виявлення ідей, закладених до сюжетів медалей часу правління короля Августа II, та їх аналіз у порівнянні зі зразками тогочасного образотворчого мистецтва або античними сюжетами. Праця виросла з бажання її автора написати серію статей про сюжети медалей періоду правління Августа II, тому в результаті – набула форми низки нарисів, присвячених сюжетам окремих медалей або груп медалей, пов'язаних між собою через їхню приналежність до особи монарха та його епохи. Прикметно, що попри належність ювілейної медалі до 50-ліття короля Августа II до найбільш відомих робіт Г. П. Гроскурта, Я. Рокіта присвя-

чує їй лише короткий опис (Rokita, 2022, s. 556–559).

В силу високої мистецької цінності та складності використаних засобів для передачі закладеної інформації пам'ятна медаль Генріха Пауля Гроскурта до святкування у 1720 році 50-літнього ювілею польського короля та саксонського курфюрста Августа II може слугувати зразком предмету мистецтва, що при детальному аналізі спроможний проілюструвати зріз часу свого походження в усій сукупності історичних, символічних та культурних зв'язків.

Медаль походить із періоду найвищого піднесення Фрідріха Августа I як державця. Після святкування у 1719 р. надмір пишного весілля саксонського курпринца Фрідріха Августа (єдиного законного сина Фрідріха Августа I) та австрійської ерцгерцогині Марії Йозефи (старшої доньки імператора Йозефа I Габсбурга), що отримало назву «весілля століття», між Австрією та Саксонією встановився династичний союз, який мав посилити становище останньої у Священній Римській імперії (Czok, 1989, s. 321–322). Разом із тим, Фрідріх Август зумів зберегти за собою польську корону та залишитися у таборі переможців Великої Північної війни 1700–1721 рр. Тому у рік свого п'ятдесятиліття Фрідріх Август вступав маючи надію на збереження польсько-саксонської держави, поєднаної особистою унією через династію Веттінів. У таких умовах питання стабільності династії ставало одним із найважливіших для короля Фрідріха Августа I.

18 листопада 1720 р. у подружжя спадкоємця Саксонії, курпринца Фрідріха Августа, народжується перший син – Фрідріх Август Франц Ксаверій (Friedrich August Prinz von Sachsen, 2024). Важливість цієї події для польсько-саксонської держави підкреслює те, що вона отримала місце і на ювілейній медалі на честь 50-ліття правлячого короля Фрідріха Августа.

Традиція відображати у пам'ятних медалях основні події правління монарха – політичні, династичні, військові тощо – з початку 18 ст. тісно пов'язано з встановленням абсолютних монархій. Моду широкого висвітлення будь-яких важливих подій із монаршого життя у медалях задавав король Франції Людовік XIV. Проте сама західноєвропейська пам'ятна медаль веде своє походження від рецепції античного медальєрного мистецтва у добу Відродження, оскільки першими зразками для наслідування тогочасним італійським митцям виступали римські античні монети. Античні монети часто карбувалися зокрема з меморіальною метою – на пам'ять чи вшанування певної події, державного діяча або його божественного покровителя (бога чи героя-напівбога). Основні зображення на античних монетах можна було звести до кількох умовних груп: легендарні (міфологічні) сцени, зображення богів і богинь, архітектурні та скульптурні пам'ятки, сцени з воєнного життя та епізоди військових походів (Казаманова, 1969, с. 68–70).

Власне поява медалі, як явища цілком окремого від монети, безпосередньо пов'язана з епохою Відродження. Медаль, як зразок мистецтва, стала продуктом рецепції античного мистецтва у добу Відродження і походить із ранньомодерної Італії 16 ст. Західноєвропейська медаль належить до явища активної рецепції античності, тобто переймання ідей, матеріалів, мотивів греко-римського культурного спадку через створення нових творів мистецтва на античну тематику (Кузищин, 1989, с. 484).

Розроблена Генріхом Паулем Гроскуртом ювілейна медаль не використовує звичний для подібних пам'ятних медалей тип портретної структури – за якої на лицевому боці розміщується портрет правителя (зазвичай – профільний), а на зворотному – будь-які інші зображення, супроводжені легендою, що пояснює та

поглиблює зміст медалі. Гроскурт вдався до іншої структури. Композиція лицевого та зворотного боків медалі виконані майже симетрично одна до одної та за однією структурою. На обох боках, у центрі поля міститься зображення, що спирається на фігурний постамент. По краю поля міститься легенда, розбита двома розетами на дві частини – верхню та нижню. Кожний із написів легенди є окремою фразою, що більше розкриває сенс медалі. Водночас нижній напис легенди містить у собі хронограму – дату випуску медалі, що утворюється шляхом складення великих літер напису у число. Також на постаментах є напис: на лицевому боці він стосується сюжету зображення, на зворотному – це підпис медальєра.

На лицевому боці (**рис. 1**) зображене пласке поле, у якому стоять три постаті (три Фрідріхи Августі – дід-король, син-принц та онук-немовля). Найстарший, Фрідріх Август I, король-ювіляр, зображений ліворуч – в античному римському обладунку з плащем і з вінком на голові. Правою рукою він спирається на жезл, увитий виноградною лозою (символ осені, зрілості, врожаю), а лівою – тримає римську літеру L, тобто «50», що вказує на його п'ятдесятиліття, тобто основну тему медалі. У центрі композиції зображений Фрідріх Август II, кур-

Рис. 1. Лицевий бік медалі

Рис. 2. Зворотний бік медалі

принц, майбутній курфюрст Саксонії і король Польщі, так само одягнений, як і його батько, але без плаща. Правою рукою він тримає сніп, а у лівій – ріг достатку, тобто символи добробуту, багатства, врожаю і плодючості. В європейському образотворчому мистецтві Ріг Амальтеї або Ріг достатку, починаючи від доби відродження став використовуватись, як атрибут будь-якого щедрого божества (Кузищин, 1989, с. 498). Такий набір атрибутів при фігурі курпринца вказує, що він виконав найперше завдання спадкоємця трону – попіклувався про безперервність династії та подарував своєму батькові онука; онук, Фрідріх Август III, зображений в образі хлопчика-путті з гірляндою квітів, якого видно далі, праворуч від його батька.

Верхня частина легенди на лицевому боці: *annvs avi, messiqve patris, partvsqve nepotis*. («Рік дідуся, врожай батька, народження онука») розкриває основну тему медалі – ювілей короля Фрідріха Августа, найкращим подарунком для якого стало народження онука. Нижня частина легенди – *fLore aDsVnt trlpllCl noMlne saXonlae* («Флора квітне потрійним іменем Саксонським»), натякає, що всі три зображені зверху фігури носять одне й те ж ім'я Фрідріха Августа,

яке завдяки досягненням Фрідріха Августа сильного на певний час стало уособленням Саксонії. У нижньому написі легенди міститься хронограма: якщо скласти всі великі літери разом, отримаємо число – MDCXLLVIII або 1720, що відповідає року випуску медалі.

Композиція зворотного боку медалі (рис. 2) складена так само, як і лицевого – в центрі (на постаменті) зображення, по краю поля – легенда, розділена на два написи. Основна сцена звороту: олтар з увінчаним короною польсько-саксонським гербом (у чотиридільному щиті у 1-й та 4-й чвертях польський орел, у 2-й та 3-й – литовська Погоня, у серці щита саксонський герб під шапкою курфюрста), на якому персоніфікована Саксонія приносить жертву, воскурюючи жертвний дим. Зверху ліворуч над олтарем сяє сонце. На постаменті підпис: *h. p. groskurt*. Верхня частина легенди: *statori patriae et regiae sobolis pro svccesv novi temporis vota facta* («Могутності Батьківщини та королівського нащадка, що успадкує нові часи, приношу жертву»), фактично описує зображення звороту медалі. Нижня ж частина: *seMlseCVLo, Deo faVente, aetate eXpLeto* («Півстоліття, з ласки Божої, сповнилося»), знову описує основну тему медалі – ювілей короля – при цьому, знову ж таки, як і напис у відповідному місці на лицевому боці, – містить хронограму (складені разом, великі літери дають число MDCLLVVVV, тобто 1720).

Загальна пишність та певна надмірність зображень і написів на медалі, видають слідування автора (Генріха Пауля Гроскурта) стилю рококо, який загалом характерний для всіх його робіт (Forrer, 1904, р. 317).

Екземпляр медалі, що зберігається у нумізматичній колекції НМІУ (інв. № MDAR-518), має дрібні потертості зображення, що найкраще помітно при огляді дрібних деталей звороту (рис. 2). Так, у польсько-саксонському гербі ко-

роля Августа II Сильного на жертвовному олтарі, помітно, що зображення польських орлів та литовської «Погоні» нечіткі, а серце герба, в якому міститься щиток із гербом спадкових володінь короля – тобто Саксонії – стерте зовсім. Те, що описаний нами елемент медалі набув такий вигляд внаслідок перебування предмету у використанні, – а не через вади виготовлення – найкраще свідчить порівняння його із зображеннями інших двох екземплярів цього ж типу медалі, що зберігаються у Державних художніх зібраннях Дрездена (Staatliche Kunstsammlungen Dresden) та представлені у його онлайн колекції (SKD. Inv. Nr. BGB370, 2012/4720,).

Розглянута ювілейна медаль належить до основних робіт Генріха Гроскурта. Створена у стилі рококо, загалом характерному для цього медальєра, вона є прямим зразком активної рецеп-

ції античного мистецтва у європейській медальєриці Нового часу. Передача важливої інформації з політичного та династичного життя Саксонії 18 ст. отримала вираження через використання образів античного мистецтва, досить добре зрозумілих для тогочасного глядача. Оскільки на святкуванні 50-ліття польського і саксонського монарха Августа II припало народження його першого онука, це – як подія значної ваги – також було відображено у ювілейній медалі. Попри це, подальше життя саксонського правлячого дому виявилось не зовсім таким, яким його медальєр побажав ювіляру, Августу II. Онук короля, Фрідріх Август Франц Ксавер, щодо якого сподівалися, що він стане Фрідріхом Августом III, помер немовлям 22 січня 1721 р., а з-поміж наступних дітей Фрідріха Августа II спадкоємцем став лише його третій син, Фрідріх Крістіан (1722–1763).

Список використаних джерел та літератури

- Словарь Античности.** Пер. с нем. / отв. ред. В. И. Кузищин. Москва: Прогресс, 1989.
- Казаманова А. Н. (1969) **Введение в античную нумизматику.** Москва.
- Bentkowski F. (1830) **Spis medalow Polskich.** Warszawa.
- Czok K. (1989) **Am Hofe Augusts des Starken.** Leipzig: Edition Leipzig.
- Dassdorf K. W. (1801) **Numismatisch-historischer Leitfaden zur Übersicht der sächsischen Geschichte: nach dem von Teubernschen hinterlassenen Münz-Cabinet mit einer historisch-literarischen Einleitung.** Dresden, Leipzig: Weigel.
- Die Hofrath Engelhardt'sche Sammlung sächsischer Münzen und Medaillen.** V. Teil. Leipzig: Zschiesche & Köder, 1909.
- Forrer L. (1904) **Biographical dictionary of medallists, coins-, gem- and seal-engravers, mint-masters & C.** Vol. II. London: Spink & Son Ltd.
- Gebauer W. (2017) *Sächsische Medaillen, Plaketten und Abzeichen der albertinischen Linie von den Anfängen bis zur Gegenwart / Dresdner Preisstudien – Heft 7 (3 Bande).* Teil II – 1694 bis 1806. [E-Book] Dresden.
- Hutten-Chapski E. (1872) **Catalogue de la collection des medailles et monnaies polonaises.** – Vol. II. – St.-Petersbourg, Paris.
- Piltz G. (1986) **August der Starke. Träume und Taten eines deutschen Fürsten Biografie.** Berlin: Verlag Neues Leben.
- Raczynski E. (1841) **Gabinet medalow Polskich oraz tych ktory sie dziejow Polski tyca poczawszy od wstapienia na tron Augusta II az do zgonu syna jego Augusta III (1697–1763).** Poznan.
- Rokita J. G. (2022) **Medalierstwo w sluzbie dworu elektorskiego i krolewskiego Augusta II Wettyna. Funkcje propagandowe medali z lat 1694-1733.** Warszawa.

Sammlung Otto **Merseburger umfassend Münzen und Medaillen von Sachsen. Albertinische und ernestinische Linie.** Leipzig: Zschiesche & Koeder, 1894.

Tentzel W.E. (1981) **Saxonia Numismatica. Albertinische Linie.** 3. Teil. (reprint der 2. Aufl. Dresden, 1714). Berlin: transpress VEB.

Friedrich August Prinz von Sachsen, #1123 / **The Peerage.** URL: <https://www.thepeerage.com/p113.htm#i1123>. Дата звернення: 15.09.2024.

Staatliche Kunstsammlungen Dresden. Inventarnummer BGB370. URL: <https://skd-online-collection.skd.museum/Details/Index/1453034#> Дата звернення: 15.09.2024.

Staatliche Kunstsammlungen Dresden. Inventarnummer 2012/4720. URL: <https://skd-online-collection.skd.museum/Details/Index/561242#> Дата звернення: 15.09.2024.

Додаток.**1. Ювілей 50-ліття короля Августа II Сильного.**

1720 р.

Священна Римська імперія, Саксонія, Дрезден.

Автор: Н•Р•GROSKURT• – Генріх Пауль Гроскурт (1678–1751), медальєр

Срібло 958, карбування; вага: 56,9 г., діаметр: 55 мм.

Інв. № MDAR-518.

Лиц. бік. У центрі поля на постаменті три фігури – 2 чоловіків у античному одязі та хлопчик-путті: ліворуч – король-курфюрст Фрідріх Август Сильний у лавровому вінку і плащі, правою рукою спирається на увитий виноградною лозою жезл, а у лівій – тримає літеру L («50»); посередині – принц Фрідріх Август у вінку, правою рукою обіймає сніп, а лівою – ріг достатку; праворуч – малий хлопчик Фрідріх Август, із квітковою гірляндою в руках. На постаменті легенда у 2 стовпчики, розділені фігурною дужкою, по 3 рядки в кожному – ліворуч: na= | ta= | lis («Народилися»), праворуч: regis, 50 VS, d.12. may. | princ: r.el. 24 VS, d.7.oct. | fr.avg.iii, 1 VS, d.18.nov. («Король, 50 років, 12 травня; принц королівства і електорства, 24 роки, 7 жовтня; Фрідріх Август III, 1 рік, 18 листопада»). По краю поля легенда – верхнє півколо: annvs avi, messiqve patris, partvsqve nepotis. («Рік дідуся, врожай батька, народження онука»); нижнє півколо: *fLore aDsVnt trlpllCl noMlne saXonlae* («Флора квітне потрійним іменем Саксонським»).

Зв. бік. У центрі поля, на постаменті олтар з увінчаним короною польсько-саксонським гербом (у чотиридільному щиті у 1-й та 4-й чвертях польський орел, у 2-й та 3-й – литовська Погоня, у серці щита саксонський герб під шапкою курфюрста), на якому жінка воскурює жертвний дим. Зверху ліворуч над олтарем сяє сонце. На постаменті підпис: h•p•groskurt•, під ним легенда півколом у 2 рядки: seMlseCVLo, Deo | * faVente, aetate eXpLeto* («Півстоліття, з ласки Божої, сповнилося»). По краю поля зверху легенда: statori patriae et regiae sobolis pro svccesv novi temporis vota facta. («Могутності Батьківщини та королівського нащадка, що успадкує нові часи, приношу жертву»).

Гурт: гладенький.

Література: Bentkowski 451, Dassdorf 1283, Engelhardt 1370, Gebauer 1720.5, Hutten-Czapski 2663 (R2), Merseburger 1545 (RR), Raczynski 346.